

Skipulagsstofnun
Borgartún 7 b
105 Reykjavík

Reykjavík, 20. Mars 2024

Umsögn Landverndar um Gilsárvirkjun – matsáætlun

Orkusalan ehf. áformar byggingu nýrrar vatnsaflsvirkjunar ofarlega í Gilsá í Eiðabíngi í Múlabíngi. Framkvæmdin sem um ræðir er 6,7 MW vatnsaflsvirkjun sem virkjar allt að 3,0 m³/s rennsli með 277 m fallhæð. Framkvæmdin felur í sér byggingu stíflu og stöðvarhúss, lagningu slóða og 6.100 m langrar aðrennslispípu og safnlagna. Áætluð efnispörf er 60.000 m³.

Landvernd vill árétta í upphafi að umfang áformaðra framkvæmda er mun meira en svo að hægt sé að kalla verkefnið smávirðing. Svæðið sem er sem fyrirhugað er að raska er mikið inngríp í lítt eða ósnortna náttúru þar sem fjölbreytt vistkerfi er að finna.

Áhrifaþættir

Fyrir liggur að ein allra stærsta áskorunin við áformaða framkvæmd er að meta hver áhrifin kunna að verða til lengri tíma á lífríki árinna sem nær allt frá upptökusvæði Gilsár til ósa við Héraðsflóa. Landvernd leggur því mikla áherslu á að ítarlegar rannsóknir fari fram á svæðinu með tilliti til lífríkis í ánni sjálfri sem og fjölbreyttra vistgerða sem svæðið hefur að geyma. Fuglalíf á einnig víða undir högg að sækja vegna framkvæmda og því er mikilvægt að skoða þær tegundir sem hafast við bæði í og við ána, má þar nefna straumendur og fiskiendur. Áhrif rennslisbreytinga í ánni eru einn veigamesti áhrifaþátturinn á vatnalíf árinna sem getur valdið hvað mestum neikvæðum áhrifum. Gilsá sem er þekkt stangveiðiá er fiskgeng allar frá ósum upp að Nykurfossi.

Eins og fram kemur í áætlunum framkvæmdaðila er um gríðarmikið inngríp að ræða þegar sýnt er að farvegur árinna verður tómur á um 6.1 km kafla allt frá október og fram út apríl. Vatnið fær hins vegar útreiknað í matsáætlun að streyma eftir farvegi sínum á þessum kafla og á yfirfalli frá maí og til september. Um áhrif þessa mikla inngríps á vatnasvið árinna þarf að fjalla ítarlega þar sem áhrifin kunna að ná langt út fyrir vatnasvið virkjunarinnar og til annarra hluta árinna sem fiskgengd er.

Þó framkvæmdaðili leggi út frá því að meginþungi framkvæmda verið við stíflustæði og lagningu pípa og stöðvarhúss þá eru sannarlega aðrar fórnir sem ætlað er að færa. Fram kemur að hvoru tveggja er áætlað að byggja upp nýja vegi og vinna sömuleiðis nýjar námur sem stefnt er að hafa nærri virkjunarsvæðinu. Landvernd leggur mikla áherslu á að hið umfangsmikla rask á jarðvegi vegna

framkvæmdarinnar verði rannsakað til hlítar bæði hvað varðar vistgerðir og votlendi. Meta þarf m.a. hver áhrif fljótandi vegalagningar með aðeins 50 cm burðarlagi hafa á votlend svæði á þessari leið og draga má í efa að vegur með svo þunnu burðarlagi geti staðið undir svo gríðarmiklum efnisflutningum inn á svæðið sem óhjákvæmilega leiðir af svo stórrí framkvæmd. Leiða má líkum að því að til geti komið aukreitis landspjalla vegna þessarar vegagerðar á 6.5 km kafla sem verður að flokkast undir meiriháttar vegaf framkvæmdir. Í matsáætlun þessa skortir nánari upplýsingar vegna fyrirhugaðrar staðsetninga námusvæða.

Losun CO² v/ framkvæmda

Mikilvægt er að framkvæmdaðili setji fram tölur um losun CO² vegna framkvæmdar. Ljóst er að við slíkar framkvæmdir sem hér er líst mun eiga sér stað veruleg losun frá landi vegna mjög mikils jarðrasks, námur og flutningar á efni með flutningabilum auk útblásturs frá stórvirkum vinnuvélum á fyrirhuguðu framkvæmdasvæði. Þá ber að taka fram að heildarefnisþörf er eitt, jarðrask, skeringar og fl. er annað og þegar saman er lagt þá mun verða veruleg losun frá landi vegna framkvæmdanna ekki síst þegar svo stórtæk vegagerð bætist við stífluframkvæmdina sjálfa ásamt stöðvarhúsi. Þá liggur fyrir að mikið jarðrask mun fylgja línulögn frá svæðinu í allt að 14 km leið auk pípulagnar yfir 6 km. Engin framkvæmd af slíkri stærðargráðu á að komast upp með að gera ekki skil á áætlaðri losun CO². Ekki er tilgreint hvert þurfi að sækja efni af misjafnri kornastærð sem setja þarf með pípum en þar verður um umtalsvert efnismagn að ræða.

Landslag og ásýnd

Í Matsáætlun vantar mun betri afstöðumyndir af stíflumannvirki svo hægt sé að gera sér grein fyrir áhrifum á landslag og umhverfi. Í þessum efnum er sérstaklega bagalegt vanta skuli tilgátumynd af stíflumannvirki að framan með ásýnd inn í dalinn í augnhæð eða lágflugi frá árbakka þaðan sem meginupplifun þeirra er sem fara um svæðið verður. Sannarlega mun 13 m hæð á stíflumannvirki hafa umtalsverð ásýndaráhrif og þá ekki síst 100 m langur stíflugarður sem mun án vafa marka ásýnd dalsins.

Aðalskipulag

Undir liðnum Aðalskipulag kemur m.a. eftirfarandi fram:

Í stefnu sveitarfélagsins segir að:

„Auðlindanotkun sveitarfélagsins, íbúa og fyrirtækja miði að því að draga sem mest úr notkun jarðefnaeldsneytis um leið og áhersla er lögð á endurnýjanlega orkugjafa.

Mikið bakslag hefur orðið hvað þetta varðar og er nú komið svo að atvinnulíf á Austurlandi hefur mátt búa við raforkuskort undanfarin ár sem veldur því að fyrirtæki hafa í sífellu þurft að brenna þúsundum tonna af olíu til raforkuframleiðslu. Í vetur hafa fyrirtæki á Austurlandi keypt nýja olúkatla og búa sig undir að brenna olíu til raforkuframleiðslu í vetur og næstu ár”

Hér ættu framkvæmdaðilar og skýrsluhöfundar að sjá að sér því þessi staðhæfing um orkuskort er ekki bara villandi heldur beinlínis með öllu tilhæfulaus. Landvernd vill áréttta að það hefur ekki verið brennt jarðefnaeldsneyti á Austurlandi vegna orkuskorts á liðnum árum, heldur vegna þess að viðkomandi fyrirtæki völdu að kaupa ótrygga orku í stað forgangsorku og brenna olíu í staðinn þar

sem hún er ódýrari kostur. Ef skýrsluhöfundar vilja fá staðreyndar upplýsingar um þessi mál má leiðbeina þeim með að snúa sér beint til Landsvirkjunar og fleiri aðila eftir atvikum hvernig þessum málum er háttað en mikil upplýsingaóreiða hefur verið tengt umræðu um meintan orkuskort. Það er raunverulega mjög alvarlegt að í Matsáætlun þessari sé reynt að undirbyggja þessa framkvæmd á fólkskum forsendum um raforkuskort, þegar sýnt hefur verið að það hefur steytt á í þessum málum gagnvart allt öðru en raforkuskorti.

Meðfram öðru má geta þess að nú liggur fyrir að auk alls hefur Landsnet verið að bæta flutningskerfi raforku einmitt til þeirra svæða sem hafa verið að brenna olíu af allt annarri ástæðu en vegna orkuskorts. Hvergi á byggðu bóli er einmitt raforkuframléiðsla eins mikil og á Austurlandi og þar ofan á fer sömuleiðis langmest forgörðum af ónýttri orku sem bæði Landsvirkjun og Landsnet geta staðfest. Þessi alhæfing í skýrslunni um orkuskort og brennslu jarðefnaeldsneytis á Austurlandi er því ekki boðleg og gjaldfellir mjög Matsáætlun þessa og er því mælst til þess að Skipulagsstofnun geri alvarlegar athugasemdir við þennan kafla.

Í Matsáætlun er ekki minnst á að viðkomandi verksmiðjur á Austurlandi hafi ætlað sér aðeins að kaupa ótrygga orku / skerðanlega orku. Það að Gilsárvirkjun muni skipta einhverju máli í því að tryggja verksmiðjum á Austurlandi orku er ekki trúverðug skýring því eftir sem áður munu bræðslurnar reyna á að kaupa skerðanlega orku og tæplega ætlar Orkusalan að reisa þessa virkjun til að selja orku á hrakvirði. Nú þegar orkufyrirtækin flest hver hafa fengið því framgengt að koma á svokölluðum samkeppnisorkumarkaði þá er langsótt að Orkusalan muni spila á þeim markaði með öðrum hætti en aðrir og því er það ekki beinlínis sannfærandi að 6.5MW virkjun muni verða einhver áhrifavaldur til þess að skaffa fiskimjölsverksmiðjum orku á undirvirði. Staðreyndin er sú að allar virkjanir af þessari stærðargráðu selja inn á almenna raforkukerfið í þeirri von að hámarka andvirði þeirrar raforku sem framleidd er. Landvernd gerir því þær kröfur að allar staðhæfingar skýrsluhöfunda undir þessum kafla verði fjarlægðar með eftirfylgni Skipulagsstofnunar.

Deiliskipulag

Ekki verður annað séð en að sveitarfélaginu Múlaþingi hafi legið töluvert á í afgreiðslu skipulagsmála vegna Gilsárvirkjunar en þó á sama tíma hafa einnig settir fram fyrirvarar við endanlega afgreiðslu skipulagsins. Hér má spyrja hvað sveitarfélagið muni gera verði ekki fest í sessi ný lög um það sem hér er kallað „sanngjörn gjöld“? Á þessu stigi máls hefði sveitarfélagið hins vegar í öllu falli átt að láta sér skipulagslýsingu duga og bíða eftir álit skipulagsstofnunar um matsskyldu framkvæmdar.

„Fyrir liggur bókun frá fundi umhverfis- og framkvæmdaráðs, dags. 06.11.2023, varðandi tillögu er varðar breytingar á aðalskipulagi Fljótsdalshéraðs 2008 -2028

Eftirfarandi tillaga lögð fram: Skipulagsfulltrúa falin framkvæmd málsins.

Við endanlega afgreiðslu málsins skal horft til þess að tekin hafi verið afstaða til þess að sanngjörn gjöld af nýtingu auðlindarinnar er tengjast mögulegum virkjunum hafi verið fest í lög.”

Og í framhaldi

„28.11.2023 Sveitarstjórn Múlaþings samþykkti 15. nóvember 2023 að kynna skipulags- og

matslýsingu vegna fyrirhugaðra breytinga á Aðalskipulagi Fljótsdalshéraðs 2008-2028 fyrir Gilsárvirkjun samræmi við 1. mgr. 30. gr. skipulagslaga nr. 123/2010”

Að þessu sögðu kemur fram í matsáætlun í lið 3.2.3. að nú þegar sé unnið sé að deiliskipulagi en í aðalskipulagskaflanum á undan aðeins áréttað að gera þurfi breytingar á aðalskipulagi. Hér á hið fornkveðna við að rétt skuli að vinna deiliskipulag á grunni aðalskipulags. En að því slepptu má telja gagnrýnivert af sveitarfélagi að ganga svo langt í skipulagsmálum sem og var get á fundi 06.11.2023 þegar ekki lá fyrir svar frá Skipulagsstofnun hvort framkvæmdin skyldi háð mati á umhverfisáhrifum sem voru þó yfirgnæfandi líkur á að yrði niðurstaða, sem var svo staðfest í janúar 2024.

Það væri til marks um meðalhóf í afstöðu til náttúruverndar ef sveitarfélagið Múlaþing hefði sagt staðar numið við framvindu skipulags vegna Gilsárvirkjunar þar til niðurstaða umhverfismats liggur fyrir, en svo er ekki.

Að lokum

Í umsögn þessari hefur Landvernd komið inn á nokkur mikilvæg atriði sem hafa ber í huga við gerð umhverfismatsskýrslu. Það er hins vegar álit Landverndar að sú megin röksemd sem færð er fyrir Gilsárvirkjun að hún verði byggð vegna orkuskortis á grunni þess að verksmiðjur innan Austurlands hafi kosið olíu umfram kaup á forgangsorku þá hvetur Landvernd hugmyndafræðinga þessa verkefnis að endurskoða hug sinn og falla frá virkjanaáformum í Gilsá.

Með vinsemd og virðingu,

*f.h. stjórnar Landverndar
Þorgerður María Þorbjarnardóttir*